

**Кадрова політика департаменту митних зборів Російської імперії у 60-х рр. XIX – на початку XX ст.
(на матеріалах Правобережної України)**

Розвиток капіталізму у пореформений період, збільшення обсягів внутрішньої і зовнішньої торгівлі, ставили перед митними установами підвищені завдання, ефективність виконання яких залежала, серед іншого, від кадрового потенціалу митного відомства. Тому департамент митних зборів у 60-х рр. XIX - на початку XX ст. проводив кадрову політику, визначальним у якій було:

- вироблення вимог до кандидатів на посаду у митній установі;
- підготовка кандидатів на посади митарів;
- встановлення порядку призначення та звільнення службовців;
- забезпечення умов для роботи працівникам митних установ;
- заохочення і накладення стягнення на службовців.

Щодо першої складової, то вироблення низки вимог до кандидатів у митарі є свідченням того, що до представників даної професії приділялась особлива увага у суспільстві як до захисників економічних інтересів Російської держави. По-перше, це повинні були бути люди освічені. У “Положенні про митних оглядачів”, затвердженому 16 березня 1896 р. зазначалось: „Оглядачами приймаються особи будь-якого соціального стану, не молодше 21 та не старше 40 років, гарної поведінки і грамотні...” [1, 380].

Станом на 1 січня 1897 р. серед осіб, котрі займали по митному відомству посади V – VII класів, з восьми прийнятих на службу середню освіту мали три працівники (двоє з них були дворянами, один – представником іншого стану), нижчу – п’ятеро (дворян - три, інших – два). Із чотирнадцяти прийнятих на посади IX – XIV класів вищу освіту мали двоє (один з них був дворянином), середню – три (дворяни) та нижчу - дев’ять осіб (шість – дворяни, три – представники інших станів) [1, 145]. Тобто, з двадцяти чотирьох прийнятих на митну службу лише вісім (33%) мали середню і вищу освіту.

Траплялись випадки, коли керівники митниць не мали вищої освіти. Наприклад, Срединський, управляючий Ісаковецькою митницею з 1885 р., навчався в Смоленській духовній семінарії, але навчання не завершив і вибув з нижчого відділення; Годлевський, член-казначей тієї ж митниці, на посаді з 1896 р., навчався в Кишинівській губернській гімназії, проте вибув з шостого класу [2, 18].

Ще складніша ситуація склалась з оглядачами, адже їх набирали переважно з селян або відставних солдатів [3, 427]. Відомо, що рівень грамотності населення України на кін. XIX ст. становив всього 15-20 %. Наявні навчальні заклади не задовольняли потреби народу навіть у початковій освіті (не зважаючи на те, що кількість початкових шкіл на кін. XIX ст. у підросійській Україні порівняно з серединою століття зросла у 12 разів).

На початок XX ст. міністерство фінансів в обґрунтуванні для запровадження нових штатів митних установ пропонувало, щоб в кандидати на посади оглядачів допускати осіб, які мали вищу освіту. Перевага надавалася спеціальній технічній освіті. Крім того, до отримання звання кандидата на посаду оглядача особа, яка претендувала на нього, повинна була до встановленого часу „набути відповідного службового стажу”, тобто вивчити справу оглядача, а також отримувати, по можливості, й інші навички, які стосувалися митної справи.

Коли керівництво митної установи переконувалося, що претендент достатньо підготовлений і здатен виконувати обов'язки оглядача, то його допускали до іспиту, що приймала особлива комісія (вона працювала поза межами цієї митної установи, у якій проходив підготовку претендент). Склад комісії та програму іспиту затверджував міністр фінансів. Успішно складений іспит відкривав шлях до звання кандидата на посаду оглядача і надавав першочергове право зайняти вакантне місце. Зробити це було вкрай не просто, адже при департаменті митних зборів функціонував інститут кандидатів на посади по митному відомству, тобто кадровий резерв. У ньому на початку XX ст. перебувало 30 осіб [4]. Прерогативою резервістів було те, що їм попередньо визначалось грошове утримання, яке обов'язково виплачувалось при працевлаштуванні.

Запровадження освітнього цензу при прийомі на роботу до митних установ дало свої результати: з вісімнадцяти чиновників, прийнятих до Волочиської митниці у 1910 р., дванадцять (67 %) мали середню спеціальну освіту [5].

У 1911р. міністр фінансів вніс на розгляд Державної Думи і Державної Ради Росії пропозиції щодо удосконалення митного правління та роботи з особовим складом. Так, міністерство фінансів, окрім пропозиції проведення реформи у системі митного управління, пропонувало запровадити систему підготовки до служби у митних установах. На виконання останнього міністром фінансів 7 грудня 1912 р. затверджуються правила і програма для проведення іспиту кандидатів на посаду контролера. З 1 січня 1913 р. у митних установах вводилася ця посада замість посад членів митниці та пакаузних чиновників відповідно

до “Інструкції для дії чинів митних установ по одноосібному огляді товарів” від 7 грудня 1912 р. [6, 7]. Це була особлива посада, оскільки саме контролер проводив митний огляд товарів і особисто ніс за це відповідальність.

Метою проведення іспиту було з’ясування рівня практичних навиків і теоретичних знань митної справи. До нього допускались особи, які прослужили у митній службі на штатній посаді чи у складі зарахованих до департаменту кандидатів на посаду по митному відомству не менше одного року. Про бажання скласти іспит зазначені особи подавали через управляючого митницею, де вони служили, доповідну записку до департаменту митних зборів (ця установа ухвалювала рішення про допуск до іспиту). Управляючий митницею, подаючи доповідну записку, повідомляв, на яких посадах працював претендент, яка робота йому доручалась, а також робив висновок про компетентність працівника та його службово-моральні якості.

Департамент митних зборів визначав митницю, де мав проводитись іспит, завчасно повідомляв про це управляючого тією митницею, де працював бажаний скласти іспит, та самого кандидата на посаду контролера. Якщо той не з’являвся на іспит, то іншу дату випробування встановлював той самий департамент митних зборів.

Працівник, який не склав іспит, допускався до наступного складання не раніше, ніж через рік. Коли ж він двічі провалювався, то на цьому іспитування для нього закінчувалося.

Перелік митниць, де проводились дані іспити встановлювався відповідно до “Правил”, які затверджувались департаментом митних зборів. До цього переліку, окрім Санкт-Петербурзької Портової, Московської, Варшавської, Одеської, Верболожської, Ростовської, Тифліської, Ашхабадської, Самаркандської, Іркутської, Благовіщенської і Владивостокської, входила також Волочиська митниця [6, 11].

При комплектуванні штату митниці зверталась увага також на національність. Після польського повстання 1863 р. департамент митних зборів встановив заборону на прийом на роботу у прикордонні митні установи поляків [7, 1-3]. У циркулярі ж від 25 липня 1887 р. начальник Бессарабського митного округу повідомляє, що на виконання припису директора департаменту митних зборів, забороняється приймати на службу у митні установи іноземців та євреїв, навіть по вільному найму [8, 26].

На початку ХХ ст. з’явилася ще одна вимога до осіб, які претендували на службу у митних установах. У вересні 1906 р. директор департаменту митних зборів в спеціальному циркулярному розпорядженні, відповідно до вказівки міністерства фінансів, наголошував, що політичні

переконання кожного складають предмет його особистих поглядів, однак будь-яка участь в організаціях, ворожих уряду, як і антиурядова агітацій з боку посадових осіб є неприпустимою по-суті, і буде переслідватися з усією суворістю у дисциплінарному, а у особливих випадках у судовому порядку. Ті із службовців по митному відомству, які "знайшли б викладені вимоги незгідними з їх поглядами і не вважали б можливим з усією сумлінністю приймати їх до неухильного виконання, зроблять більш слушно, якщо зараз же відмовляться від подальшого проходження служби. Посадові особи, що стають до лав супротивників того самого уряду, від якого вони одержують свої повноваження та ім'ям якого діють, явище неприпустиме, і в жодній державі не допускається" [9].

І по-четверте, забороняли працювати у одній митній установі "канцелярських чиновників і вільнонайманих писарів", які були родичами [10, 12]. А це було не поодиноким явищем. Як повідомляли з Волочиської митниці, тут "перебувають у родинних зв'язках канцелярський чиновник Марницький з членом митниці Фат'яновим та бухгалтер митниці Марковський з помічником його Волнянським" [10, 71]. У зв'язку з цим начальник митного округу запропонував начальникові митниці негайно перевести названих осіб у інші митні установи. При цьому він наголошував, що "не бажано переводити цих службовців на посади нижчі за ті на яких вони зараз перебувають, щоб дане переведення не потягнуло за собою матеріальні втрати" [10, 71].

Якщо особа відповідала всім вище перерахованим вимогам, то вона могла бути прийнята до митної установи. Щоб вступити до митної служби, подавали заяву (прохання) до конкретної митної установи. До заяви додавали нотаріально засвідчену копію свідоцтва про народження і хрещення, свідоцтво про освіту, копію формулярного списку (при його наявності) [11, 29]. Присутствіє митниці розглядало це прохання і приймало рішення, відповідно до припису начальника митного округу. Останнє відіграло вирішальну роль. Так, наказом від 20 листопада 1904 р. за №6 по Ісаковецькій митниці "внаслідок припису начальника Радзивилівського митного округу від 17 листопада 1904 р. за №6023, на вакансію звільненого від служби оглядача Нагурського, допускався з 23 листопада до виконання обов'язків оглядача, з випробувальним терміном один місяць, для виявлення здатності до митної служби селянин с. Опа, Радзивилівської волості Ігнат Іванюк, про що оголошено по митниці" [12, 25]. Складніше було з зарахуванням кандидатом на посаду. У цьому статусі особа могла перебувати невизначений час, як доповідав у листі від 31 грудня 1910 р. командир Хотинської бригади 4 округу окремого корпусу прикордонної варті ревизору Південно-Західного митного округу, що ще "в тому році старший писар Велюньської бригади Михайло

Семов подав на ім'я начальника Радзивилівського митного округу доповідну записку про прийом його на службу, був зарахований кандидатом, але на - жаль ця кандидатура ще до цього часу не розглядалась" [11, 2].

Таким чином набирали службовців нижчого рівня. Керівний склад митної установи призначала вища влада з урахуванням пропозицій начальника митного округу або генерал-губернатора. Кандидатури чиновників визначав начальник митного округу про що йдеться зокрема у наказі управляючого Ісаковецької митниці від 1900 р. за №1: "Син Колезького Асесора А. В. Кошицький, який працював в канцелярії Ісаковецької митниці вільнонайманим писарем, з дозволу "Його Превосходительства" начальника Радзивилівського митного округу від 11 січня 1900 р. за №152, призначений з 14 січня на дійсну службу в штат канцелярії службовцем цієї митниці на наявну вакансію на оклад у 360 руб. в рік. Оголосити про це по митниці пропоную виконуючому обов'язки Члена Казначея Цинкевичу привести в приміщенні церкви Кошицького до присяги на вірність службі і присяжний лист надати митниці" [12, 5].

На посадах управляючого митницею, його помічників, чиновників всіх рангів були, як правило, дворяни, які мали класні чини і звання. А у департаменті митних зборів служили представники царської родини [13, 92].

Працівників митних установ, відповідно до правового статусу, умовно можна поділити на штатних і вільнонайманих. До штатних відносилося: керівництво митної установи і канцелярські чиновники. Одночасно з просуванням по кар'єрній драбині та відповідно до вислуги років вони отримували звання губерньського секретаря, колезького секретаря, титулярного радника, колезького асесора, чини надвірного радника, колезького радника, статського радника, дійсного статського радника [14, 177]. Штатні митні оглядачі склали окрему категорію працівників, яка різнилася за своїми правами та обов'язками від попередніх.

Що ж стосується соціального забезпечення, то митники – штатні службовці мали звання і жили набагато краще, ніж оглядачі і вільнонаймані. Розміри утримання чиновників митного відомства (зарплата, столові та квартирні) з 1870 р. визначалися особливим розкладом та особливими узаконеннями. Так, член Волочиської митниці надвірний радник Іордань щомісяця отримував тільки столових – 73 руб. 50 коп., квартирних – 118 руб. 33 коп., всього 191 руб. 83 коп., за рік набігало 882 руб. столових і 355 руб. квартирних [15]. Оглядачі ж столових та квартирних не мали, їм виплачувалась лише зарплата. Так,

оглядачі, які мали вищі оклади отримували 300 руб. в рік (25 руб. щомісяця) середні – 228 руб. в рік, (19 руб. щомісяця), нижчі – 180 руб. в рік (15 руб. щомісяця) [16]. Окрім того, службовці користувалися казенними квартирами, за які з них вираховували в установах I-го розряду по 2 р. 50 коп. в місяць, II-го розряду – 1 руб. 75 коп. і III-го розряду – 1 руб. Квартира управляючого Ісаковецької митниці складалася з восьми кімнат і кухні, контролера - з чотирьох кімнат і кухні, а пакаузного наглядача з двох кімнат і кухні [17, 13].

Найнижче оплачуваною була категорія вільнонайманих. Так, річний дохід сторожа становив 120 руб., а оглядача – 72 руб. [18, 8].

Всі працівники митних установ, окрім зарплатні, отримували допомогу на виховання дітей, яка виплачувалась впродовж навчального року двічі [19, 1]. Для того, щоб отримати дану допомогу, працівник звертався до управляючого митницею, який, у свою чергу, надсилав лист до начальника митного округу з проханням посприяти працівникові у отриманні допомоги перед департаментом митних зборів. До листа додавались відомості про сімейний стан прохача з детальною інформацією про кількість дітей, де вони навчалися і скільки за це платять батьки [19, 10-11]. За друге півріччя 1901-1902 навчального року працівникам Ісаковецької митниці на допомогу у вихованні дітей було виділено 274 руб. [20, 24].

Ще одним видом допомоги було виділення коштів на лікування. Керівництво митної установи зверталось до лікувального закладу, а потім проплачувало лікування працівника. Так, за лікування канцелярського чиновника Волочиської митниці Семова було надіслано у Житомирський лазарет 13 руб. і 84 коп. за медикаменти [11, 54], а пакаузному наглядачеві Ісаковецької митниці Мазуреву виплатили на лікування 50 руб. [21, 12].

Крім того, в разі загибелі працівника при виконанні ним службових обов'язків сім'ї загиблого виплачували пенсію. Так, за заявою вдови митного оглядача Підмайданської митної застави Поцюпана з 1 грудня 1913 р. їй призначалася щорічна пенсія у розмірі 42 руб., а її малолітнім дітям по 14 руб. кожному (четверо дітей). Одноразово вдова отримувала допомогу у розмірі 71 руб. 40 коп., діти - 71 руб. 40 коп. [22, 13].

Крім того для особового складу митних установ існувала система грошових винагород за затримання контрабанди, за огляд товарів, котрі вимагали хімічної чи механічної експертизи, за попередження або виявлення інших порушень Митного статуту, окрім контрабанди, а також адресні, одноразові винагороди.

Порядок отримання коштів, зокрема за затримання контрабанди,

був такий: управляючий митниці направляв відомості про кількість конфіскованого товару до начальника митного округу, який у свою чергу, звертався з листом до департаменту митних зборів, з проханням надати митниці кредит. Після отримання відповідного розпорядження, одержані кошти за списками видавались митникам, про що засвідчує один із документів: “Ісаковецька митниця додає при цьому десять рублів тридцять одну копійку, які потрібно видати в нагороду за затримання контрабанди митникам. Гроші потрібно видати за списком, який потім повернути до митниці” [23, 11].

Водночас митниці надавалося право проводити публічні торги при несплаті мита та інших зборів. Частина виручених від продажу грошей також виділялась на винагороди митникам.

Як зазначалося в “Збірнику урядових розпоряджень по міністерству фінансів 1870 року”, по митному відомству за гарну службу призначалися й грошові адресні, одноразові винагороди. А саме до свят, з нагоди урочистих подій. Так, на підставі припису департаменту митних зборів та з погодженням з Волинською казенною палатою до свята Святої Паски видали малозабезпеченим канцелярським чиновникам Ісаковецької митниці 75 руб., оглядачам 14 руб. 88 коп. [24, 83, 89].

Звичайно, всі ці заохочення сприяли високій продуктивності роботи митників і, як наслідок, збільшенню надходжень податків до казни. Проте грошове забезпечення було недостатнім, оскільки часто митники опинялися у боргах. І що характерно не лише оглядачі [25, 86], а й канцелярські чиновники та керівництво митної установи. Наприклад, начальник Радзивилівського митного округу у листі від 17 жовтня 1908 р. писав: “Житель с. Рашкова, Хотинського повіту, Бессарабської губернії міщанин Мошко Іосевич Барак звернувся до мене з проханням про утримання на його користь з управляючого митницею колезького асесора Троцького за наданою розпискою боргу у сумі 28 руб. Тому, додаю розписку для надання її Троцькому. У випадку, якщо він визнає свій борг, розпорядіться про утримання кожного місяця грошей з п. Троцького” [26, 12].

Для покращення якості особового складу митного відомства з 1911 р. запроваджено практику проведення щорічної атестації канцелярських чиновників. Порядок її проведення був таким: кожного року, не пізніше 10 лютого керівник митної установи надавав інформацію про кожного канцелярського чиновника (прізвище, ім'я, по-батькові, вік, віросповідання, стаж роботи, оклад, сімейний стан) та давав йому характеристику (вказував як він виконує службові обов'язки, чи підготовлений до переведення на іншу посаду і яку саме), після чого дані матеріали надсилалися до начальника митного округу, який робив

загальний висновок і узагальнену інформацію надсилав до департаменту митних зборів [27, 2].

Визначальним було те, що наприкінці XIX ст. чинним законодавством чітко виписується поняття “службового порушення” та удосконалюється система покарань за зловживання. До порушень, вчинених працівниками митних установ, зараховували:

- Умисне допущення та сприяння перевезенню через кордон контрабандного товару, за що винні звільняються зі служби.

- Допущення вивантаження товару не у встановлений час, залишення оглядачем чергування на судні, дозвіл під час вивантаження відкрити гарматні вікна більше дозволеного, за що оглядачів негайно відстороняли від посади, а чиновників, які наглядали над суднами, карали в перший раз арештом, у наступний – відстороненням від посади.

- Уникнення опечатування без поважних причин вантажу і надання дозволу відкрити в пакгаузі чи на судні товар без попереднього огляду, - винні відсторонювалися від посади.

- Зникнення товару, котрий надійшов до пакгаузу, за що з винного стягували вартість товару на користь власника і мито за цей товар на користь казни.

- Випуск товарів без отримання від митниці ярлика, без стягнення мита чи зі зменшенням мита, - винні відсторонювалися від посади, і якщо не було сплачено мито, з них стягувалося це мито; якщо при цьому були використані завідомо підроблені документи, то винних віддавали до виправного арештантського відділення терміном від 3,5 до 4 років.

- Протизаконне таврування товарів і підробка клейм карались як підробка казенних печаток, а саме відповідно до ст. 296 Зібрання Законів Російської імперії каралось висилкою на проживання до Сибіру чи відправленням до виправного арештантського відділення.

- Участь у торгівлі, виконання доручень по торговельним справам і купівля товарів, не випущених ще з пакгаузу, карались доганою, відрахуванням одного року з часу служби чи відстороненням від посади.

- Перешкоджання відпуску навантажених суден від одного порту до іншого і зволікання з видачею паспорта судну, котре відходило у море, - з винних стягували на користь власника судна за кожну годину простою у першому випадку по 5 руб., вдруге – по 10 руб.

- Викрадення тими, хто упіймав і затримав таємно провезений контрабандний товар, за що з винних стягувалась подвійна ціна вкраденого і вони позбавлялись винагороди, яка була передбачена за затримання контрабанди.

У випадках допущення працівниками митних установ порушень у корисних цілях винні каралися як за хабарі. Постанова діючого Зібрання щодо покарання за хабарництво була у главі 6, розділу V під назвою “Про хабарництво і лиходійство”. Вона стосувалася:

1. посадових осіб, які піймалися на хабарі,
2. осіб, які сприяли хабарництву,
3. приватних осіб, котрі схилили посадову особу до розкрадання, приховання чи знищення документів, що стосуються діяльності митної установи, чи підробки документів.

Законодавством було визначено два види хабарництва. В першому випадку - “коли особа, яка перебуває на службі державній, у справі чи дії, що стосується обов’язків її по службі, прийме, хоча і без всякого порушення цих обов’язків, подарунок у грошах, речах або в іншому”, - таке діяння називалося “хабарництвом” і каралося, якщо подарунок отримано до того, як особа приступила до виконання посадових обов’язків - грошовим стягненням в розмірі подвійної ціни подарунка, і відстороненням від посади; якщо ж подарунок був отриманий вже після “здійснення дії” [28], то тільки грошове стягнення. Якщо особа отримала подарунок без виявлення попередньої згоди (наприклад, якщо приватна особа надішле подарунок по пошті), то вона повинна не пізніше як через 3 дні його повернути, неповернення протягом цього часу рівнозначне отриманню подарунка за згодою і каралося аналогічно. Прийняття подарунка через інших осіб чи прийняття його дружиною, дітьми чи родичами з відома чиновника, для якого був призначений хабар, прирівнювалось до безпосереднього отримання.

Прийняття в дар грошей, речей чи чого-небудь іншого за вчинення або допущення чогось протиправного обов’язкам служби кваліфікувалося “лиходійством” і каралося висилкою на проживання винних до Сибіру з позбавленням всіх особливих особистих і по соціальному статусу присвоєних прав і майна, чи для осіб непривілейованих – відправленням до виправних арештантських відділень на період від 1,5 до 3 років. Якщо ж вимагання супроводжувалось тортурами або іншим насильством, тоді винних карали позбавленням всіх прав стану і засланням на каторжні роботи на строк від 6 до 8 років.

Коли особа, яка отримала хабар, до вчинення порушення своїх службових обов’язків, повідомляла про це своєму керівництву, у такому випадку покарання зводилося до виключення її з служби, або звільнення з посади чи однією суворою доганою з внесенням чи без внесення до послужного списку.

Якщо посадові особи митних установ - казнокради й розтратники

великих сум - повертали викрадене, покарання для них обмежувалось грошовим стягненням, яке не перевищувало ціну розтраченого чи присвоєного, а також усуненням з посади чи служби взагалі, якщо ж вартість розтраченого або присвоєного була незначна – застосовували короткостроковий арешт.

Як вид покарання також практикували переведення працівника з однієї митної установи до іншої з обов'язковим пониженням окладу. Про це, зокрема, засвідчує лист начальника Радзивилівського митного округу від 11 грудня 1903 р.: “З рапорту чиновника для доручень титулярного радника Кульвеца видно, що оглядачі ввіреної вам митниці А. Козловський, І. Козловський, Продан Кукрицький, Миколаєв, Загородний та Безпалько є місцевими жителями та близькими родичами. Перебування на службі оглядачів – місцевих жителів, я вважаю вкрай неприйнятним, а тим більше неприпустимим є брати до штату близьких родичів, які складають майже одну сім'ю. Маючи на увазі, що такий стан справ передався Вам від попередника, і що його потрібно негайно виправити, пропоную вище перерахованих оглядачів перевести з Ісаковецької митниці.

Що ж до того чи можуть ці оглядачі бути переведеними до інших митних установ на такі ж оклади, то я заперечую. Оскільки пан Кульвець надав мені переконливі докази того, що, під час перебування на посаді управляючого митницею статського радника Срединського, дані оглядачі брали подарунки, отримували для себе безмитно різні предмети, пропускали через митницю без огляду осіб з простроченими білетами. Крім того, вони і далі продовжують діяти в такому ж дусі – переконували нового оглядача Метельского принести собі з Австрії безмитно чоботи. Тому ці оглядачі повинні бути переведенні з значним пониженням окладу” [29].

Ще одним з видів покарання було звільнення з митної служби “без прошення”. Так, начальник Радзивилівського митного округу листом від 9 березня 1905р. повідомляв митні установи, що “начальник Московської головної складської митниці проінформував мене, що оглядача цієї митниці Михайла Алтунина за нетверезий стан і неетичну поведінку при виконанні службових обов'язків, звільнено, відповідно до параграфу 14 Положення про митних оглядачів “без прошення” [30, 33-35]. Найбільш поширеними причинами звільнення були: сприяння у провезенні чи пронесенні контрабанди, самовільне залишення служби, пияцтво, хабарництво [30, 33-35], за втрату казенної зброї, за нечемну поведінку з керівництвом [31, 16].

Чітке дотримання порядку застосування стягнень у митних установах контролювалося начальником митного округу. Наприклад,

начальник Радзивилівського митного округу у листі від 30 квітня 1903 р. писав, що “при ревізії мною однієї з митних установ округу помічено, що за несумлінне виконання оглядачами покладених на них обов’язків, управляючий митницею застосовує до них покарання у вигляді грошових відрахувань з заробленої плати. Проте Положенням про митних оглядачів 1896 р. подібні грошові стягнення не передбачені. Тому на майбутнє пропоную користуватися при застосуванні стягнень виключно Положенням про оглядачів” [32, 24].

І останнім реформаторським кроком у кадровій політиці відомства став закон від 28 червня 1914 р. “Про допущення осіб жіночої статі на службу у місцеві митні установи і про відпуск із Державного казначейства додаткових коштів на утримання канцелярських чиновників і вільнонайманих службовців у означених установах” [33, 206]. У ньому, вперше дозволялось приймати на роботу у місцеві митні установи жінок з призначенням на посаду до восьмого класу включно (до цього вони призначались на посади тільки за вільним наймом). Жінки повинні були мати освіту не нижчу за ту, що давали жіночі гімназії, інститути, єпархіальні жіночі училища та інші, прирівняні до них, або мали свідоцтво на право займати посаду домашньої вчительки. Такі жінки – службовці могли користуватися службовими правами і перевагами, окрім отримання чинів, нагородження орденами. При цьому вказувалося, що “...на них покладаються однакові з особами чоловічої статі обов’язки і відповідальність” [33, 206]. Їм зараховувалося до вислуги років період служби у митних установах за вільним наймом. Умови Першої світової війни не дали можливість належним чином втілити цей законодавчий акт у життя.

Отже, на у 60-х рр. XIX – 1914 р. кадрова політика департаменту митних зборів була спрямована на:

- 1) вироблення вимог до кандидатів на службу до митних установ;
- 2) запровадження системи митної освіти, а саме: практикування ознайомлювального періоду (стажування на посаді), складання іспиту або навчання в інституті кандидатів на посади по митному відомству (формування кадрового резерву);
- 3) удосконалення порядку проходження служби працівниками митних установ (порядок прийому на роботу, проведення атестації, формування кадрового резерву), що свідчить про підвищення вимог до якості особового складу митного відомства.

1. Митниці Слобожанщини: 1660-1870-1992-2000. / Держ. митна служба України. Схід. регіон. митниця; Ред. рада: П. В. Пашко,

- В. В. Резнікова, Л. Є. Полішук та ін. – Х.: Каравела, 2000. – 496 с.
2. Циркуляр, распоряжения, инструкции Министерства финансов, Департамента таможенных сборов, начальника таможенного округа за 1901 г. – ДАХО, ф. 309. - Оп. 2. - Спр. 20. - Арк. 18.
 3. Історія митної справи в Україні. – К.: Знання, 2006. – 606 с.
 4. Карта таможенных учреждений с обозначением количества и ценности привоза и вывоза товаров, согласно обзора внешней торговли. – ЦДІАУ в м. Києві. - Ф. КМФ 12. - Оп. 1. - Спр.274.
 5. Сведения о служащих таможни. – ДАХО. - Ф. 378. - Оп. 1. - Спр. 21.
 6. О переименовании Исаковецкой таможни из III классной во II классную и введение единоличного досмотра. – ДАХО. - Ф. 309. - Оп. 1. - Спр. 1104. - 36 арк.
 7. Дело о запрещении полякам служить в таможенных учреждениях, пограничных с Австрией и изобличении помощника управляющего Волочиской таможенной заставы и надзирателя Радзивиловского переходного пункта Ленского в провозе контрабанды. 22 августа – 27 августа 1911 г. – ЦДІАУ в м. Києві. - Ф. 442. - Оп. 861. - Спр.173. - Арк. 1-3.
 8. Фонд №309. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 26.
 9. Чорний В. Україна і митна справа. - К.: КВЦ, 2000. – 348 с.
 10. Циркуляр Департамента таможенных сборов. – ДАХО. - Ф. 378. - Оп. 1. - Спр. 23. - 85 арк.
 11. О службе канцелярского чиновника. – ДАХО. - Ф. 378. - Оп. 1. - Спр. 25. - 125 арк.
 12. Книга приказов управляющего Исаковецкой таможни. – ДАХО. - Ф. 309. - Оп. 1. - Спр. 88. - Арк. 3-32.
 13. Кисловський Ю. Г. История таможни Государства Российского 907-1995. – Москва: „Автор”, 1995. – 276 с.
 14. Вісник фінансів, промисловості і торгівлі 1887 р. - ДАХО. – Ф. 227. – Оп. 1. - Т. 5. – Спр. 1850. - 820 арк.
 15. Требовательная ведомость на выдачу жалования. – ДАХО. - Ф. 378. - Оп. 1. - Спр. 2.
 16. О службе досмотрщика Исаковецкой таможни Василия Филиппова. – ДАХО. - Ф. 309. - Оп. 1. - Спр. 1094.
 17. О переоценке казенных квартир, занимаемых штатными чиновниками таможни. – ДАХО. - Ф. 309. - Оп. 1. - Спр. 1178. – 25 арк.
 18. Об удовлетворении содержанием, наградными, акциденцией, штрафами и другими деньгами чинов таможенного ведомства. –ДАХО. - Ф. 309. - Оп. 1. - Спр. 95. – Арк. 8.
 19. О воспитании детей чинов таможенного ведомства. – ДАХО.

- Ф. 309. - Оп. 1. - Спр. 221. - Арк. 1-23.

20. Требовательные ведомости на выплату денег служащим таможни. – ДАХО. - Ф. 309. - Оп. 2. - Спр. 28. – 158 арк.

21. Об увольнении досмотрщиков от службы за взяточничество, пособничество. – ДАХО. - Ф. 309. - Оп. 2. - Спр. 217. – 35 арк.

22. О службе досмотрщика Исаковецкой таможни Войцеха Пацюпаха. – ДАХО. - Ф. 309. - Оп. 1. - Спр. 1188. – 22 арк.

23. Выдача наград задержателям контрабанды спиртных изделий. – ДАХО. - Ф. 309. - Оп. 1. - Спр. 300. - Арк. 11.

24. Рапорты служащих и требовательные ведомости на выдачу зарплаты личному составу. – ДАХО. - Ф. 309. - Оп. 2. - Спр. 113. – 191 арк.

25. О взыскании с чиновников частных и казенных долгов. – ДАХО. - Ф. 309. - Оп. 2. - Спр. 343. – 226 арк.

26. О взыскании с чиновников частных и казенных долгов. – ДАХО. - Ф. 309. - Оп. 2. - Спр. 228. – 12 арк.

27. Циркуляры Департамента таможенных сборов. – ДАХО. - Ф. 378. - Оп. 1. - Спр. 23. – 85 арк.

28. Угаров Б. У таможенного барьера. – М.: Международ. отношения, 1975. – 212 с.

29. Переписка с Департаментом таможенных сборов. – ДАХО. - Ф. 309. - Оп. 2. - Спр. 71. - 40 арк.

30. Об увольнении досмотрщиков от службы за взяточничество, пособничество. – ДАХО. - Ф. 309. - Оп. 2. - Спр. 217. – 35 арк.

31. О таможенных досмотрщиках, уволенных без прошения. – ДАХО. - Ф. 309. - Оп. 1. - Спр. 910. – 19 арк.

32. Циркуляры, распоряжения, инструкции Министерства финансов, Департамента таможенных сборов. – ДАХО. - Ф. 309. - Оп. 2. - Спр. 70. – 80 арк.

33. Головки О. М. Фінансова адміністрація Російської імперії в Україні (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / Головки О. М. – Х., 2005. – 448 с.